

Adi Šankara
ATMABODHA

SAMOSPOZNAJA DUŠE

Preveo
Čedomil Veljačić

1. Svrha ove Spoznaje o sebi,¹ svojoj duši, je da posluži onima koji su duhovnim naporima² uništili zlo, postigli smirenost, odvratili se od strasti i teže za oslobođenjem.
2. Spoznaji, a ne drugim sredstvima ostvarenja (*sadhana*), očito je svojstveno oslobodilačko ostvarenje. Kao što bez vatre nema kuvanja, tako se ni oslobođenje ne postiže bez znanja.
3. Delo ne može da suzbije neznanje, jer mu nije suprotno. Samo znanje uništava neznanje, kao kad svetlost rasprši gustu tamu.³
4. Samo zbog neznanja čini se da je duša ograničena. Čim ono iščezne, ona zasija kao sunce kad ga mimoide oblak.
5. Pročistivši spoznajnim prožimanjem neznanjem okaljani um, i sâmo znanje iščezava kao prah *katake*, pošto je razbistrilo vodu.
6. Pojavno zbivanje ispunjeno strašću i odvratnošću u određeno vreme se pričinjava stvarnim kao i san, a nakon buđenja postaje obmana.
7. Svet se pričinjava stvarnim isto onako kao što se pričinjava da je školjka srebro, dok se ne spozna *brahman*, božanska svest, neodvojiva osnova svega.
8. Biće (postojanje) i svest su povezani u duši, učvršćeni u božanskom Višnu-u.⁴ Svi mnogostruki likovi određeni individualnošću su kao lažni nakit, a Višnu, božansko koje sve omogućava, je kao zlato.
9. Višnu, sveobuhvatan kao prostor, izgleda raznolik u svetu prividnosti,⁵ prema čijem rascepu se odnosi kao delatelj, a čijom propašću postaje celovit.

¹ U izvornom prevodu Čedomila Veljačića *atman* je preveden zamenicom 'sebe'. O filozofskom značenju ovog termina vidi u *upanišadama*. U ovoj verziji prevoda, koju je priredio Ivan Antić, termin *atman* je preveden kao duša radi lakšeg razumevanja poruke teksta nezavisno od terminologije indijske filozofije. Vredno je da se ovde odmah osvrnemo na reči izvedene iz korena *budh-*, koje kao filozofski termini dolaze u ovom delu. Koren *budh-* je identičan s našim glagolom 'buditi'. *Buddha* znači 'budan' u doslovnom smislu, a i u smislu spoznaje osvešćenosti ili mudrosti. *Buddhi* je sposobnost takve budnosti ili svesnost u najvišem smislu, za razliku od pojma *manas*, koji odgovara našem razumu (srodno s engleskim *mind*). *Bodha* je noematski sadržaj spoznajne sposobnosti, dakle 'spoznaja', kako je ovde prevodimo ili 'znanje'. Konačno, izraz *bodhi* (u strofi 28) prevodimo kao 'svest' u specifičnom smislu samospoznaje duše ili *atmana*, za razliku od niza drugih izraza koji označavaju svest u raznim oblicima. Najširi pojam svesti u vedantinskoj terminologiji izražava koren *cit-*, kao srednji član trojstva najvišeg dobra - *sat, cit, ananda* - 'bitak, svest, blaženstvo' u našem prevodu.

² *Tapas*, doslovno 'žar' asketskog napora.

³ Ovde se pod delima misli na to da verski rituali i etika ne mogu da obezbede oslobođenje ili samospoznaju, već samo suštinsko znanje, odnosno svest.

⁴ Ime boga *Višnu* izvode vedantinski filozofi redovno iz glagola *viš-*, pa ga prevode i tumače kao 'duh koji sve prožima'. Najtačnije bi bilo razumeti ga i prevoditi kao 'božansko koje sve omogućava'.

10. Snagom raznih prividnosti nameću se duši razlike po rođenju, kasti i položaju,⁶ kao ukus i boja vodi.
11. Sastavljeno od pet velikih elemenata, vezano delima, sredstvo doživljavanja radosti i bola nazivamo telom.
12. Pet životnih dahova,⁷ razum, um i deset čula sačinjavaju suptilno telo, koje nadilazi pet grubih elemenata, i sredstvo je duševnog doživljaja.
13. Neznanje bez iskona i iskaza naziva se uslovom prividnosti. Pomno treba bdeti nad spoznajom da je duša različita od tri osnovne prividnosti.⁸
14. Zbog povezanosti s pet ljuštura čista duša izgleda istorodna s njima, kao što kristal poprima boju podloge od plavog sukna.
15. Unutarnju, čistu dušu, povezanu ljušturama, treba razlučiti kao zrno pirinča od pleve.⁹
16. Iako duša svuda doseže ona ipak sve ne prosijava, nego zasija samo u umu kao odraz slike u ogledalu u kristalnim bistrinama.
17. Treba shvatiti da je duša različita od pojavne prirode tela, razuma i uma kao svedok tog zbivanja, uporediva s vladarem.¹⁰
18. Onima koji nemaju moć rasuđivanja¹¹ čini se da je duša zaposlena, kad su zaposlena čula, kao kad zbog pokreta oblaka izgleda da se kreće Mesec.
19. Nakon potpunog osvešćenja duše, telo, čula, razum i kontemplativni um vrše svako svoju vrstu delatnosti kao ljudi u Sunčevom svetu.¹²
20. Ko nema moć rasuđivanja, taj duši, koja je samo postojanje i svest, pridaje delatnosti tela i čula, kao kad se nebu pripisuje plavetnilo i slične osobine.

⁵ *Upadhi*, središnji pojam vedantinskog idealizma, prevodimo ovde u većini slučajeva kao 'prividnost'. Osnovna metafizička pretpostavka ove nauke jeste da je pojavnost (fenomenalni svet) identična s prividnošću, varkom ili obmanom. Prividno-pojavni svet je 'na-metnut' ili još doslovnije 'nabačen' (*adhyasa*) na apsolutni identitet uma poput fatamorgane, kako se kasnije izričito kaže (strofa 63.). Tamo gde je to 'nametanje' rezultat diskurzivnog mišljenja (kao kod Bergsona) prevodimo reč *adhyasa* sa pridavati' (strofa 20), a *upadhi* kao prividno svojstvo razuma (*manasa-upadhi*), prevodimo kao 'pretpostavka' (strofa 21). Kad je reč o objektivnoj prirodi, onda govorimo o *upadhi*, kao 'prividnom svojstvu' (strofa 53).

⁶ Pod 'položajem' (*ašrama*) misle se četiri životna stadijuma predviđena za brahmansku kastu, koja određuju ujedno i napredak u duhovnom razvoju: razdoblje proučavanja Veda u mladosti, razdoblje oca porodice (u kome treba odgajiti makar jedno ljudsko biće, jednu životinju i jednu biljku), razdoblje povlačenja u meditativni život i bavljenje naukom, i konačno razdoblje potpune asketske odvraćenosti od sveta.

⁷ *Prana* je životna snaga sadržana u dahu, čiji jedan deo udišemo i izdišemo kroz nos, drugi deo deluje na gasove u probavnom organizmu, treći deo održava biološki tonus u celom organizmu, četvrti deo je uzlazna životna snaga (koja između ostalog izaziva izlučivanje), a peti održava izmenu materije u telu.

⁸ Tri osnovna obeležja metafizičkog neznanja (*avidya*) i prividnosti uopšte (*upadhi*) jesu prema tome: neizrazivost (ili konačna implicitnost svakog znanja), nezahvatljivost ontičkog iskona, uzročna povezanost pojavnog zbivanja.

⁹ Ljuštire (*koša*) su: materijalne čestice (*anna*, dahovi (*prana*), razum (*manas*) kao čulni organ, racionalna spoznaja (u noematskom smislu - *vidhana*) i konačno blaženstvo (*ananda*) kao vrhovno čuvstveno stanje, koje takođe treba da se redukuje u postupku meditacije.

¹⁰ Uporedi iz *Bhagavad-Gite* nauku *samkhya* o pasivnom posmatraču, svedoku (*sakšin*). Ta nauka se ovde primenjuje u okviru metafizike svetlosti, koja je nešto kasnije dobila svoj izraz u islamskoj 'orijentalnoj' ili 'iluminističkoj' filozofiji (*išraq*) nakon Avicene.

¹¹ Moć rasuđivanja (*viveka*) je u vedantinskoj filozofiji sposobnost apsolutne spoznaje na osnovu 'isključenja' obmane i prividnosti.

¹² Spontano ispravno, savršeno.

21. Iz neznanja se pripisuju duši razumske pretpostavke delatnosti i drugih pobuda, kao što se kretanje pripisuje Mesecu koji se samo ogleda u vodi koja se kreće.¹³
22. Strast, želja, radost, bol i ostali osećaji zbivaju se u stvarnosti uma. U dubokom snu ih nema, jer prestaje umovanje. Zato su to svojstva uma, a ne duše.
23. Bivstvu duše svojstveno je postojanje, svest, dobrobit, trajnost i neokaljanost, kao sjaj suncu, svežina vodi i toplota vatri.
24. Podela duše na postojanje i svest kao i dvojstvo modaliteta uma zavisno je od nedostatka rasuđivanja, iz koga proizilazi uverenje: 'Ja spoznajem'.
25. Za dušu nikada nema promene niti za um spoznaje.¹⁴ Um, spoznavši sve primese, pada u zabludu da on spoznaje i gleda.
26. Ko smatra da je um duša, toga obuzima strah, kao kad uže smatra zmijom. Kad shvati: 'Ja nisam um nego transcendentalna duša', onda postaje neustrašiv.
27. Jedino svest duše obasjava sve od uma do čula, kao svetiljka unutrašnjost posude, ali te stvari ne obasjavaju samu dušu.
28. Duši nije potrebna druga svest da bi se ispoljila kao svest, jer je sama svest, kao što svetiljki nije potrebna druga svetiljka da obasja samu sebe.
29. Odbijajući sve pretpostavke prividnosti u smislu vedske izreke: 'Ne to, ne to', treba uvideti jedinstvo svojstvenosti uma s transcendentnom dušom prema velikim rečima.¹⁵
30. Telesnost je pojava nastala iz neznanja, prolazna kao pena. Za razliku od toga treba uvideti: 'Ja sam neokaljana apsolutna svest - *brahman*'.¹⁶
31. Zato jer se razlikujem od tela, za mene ne postoji rođenje, starost, oronulost i smrt. Zato jer nemam čula, nisam spojen s čulnim područjima.
32. Zato jer se razlikujem od uma, za mene ne postoji bol, strast, odvratnost ni strah. 'Čist od daha i od uma', prema nauci upanišada.

¹³ Jedan od glavnih srednjovekovnih prikaza *sankhya* filozofije nosi naslov 'Mesečina *sankhya* istine' (*Sankhya-tattva-kaumudi*), prema ovom drevnom poređenju.

¹⁴ Intelekt (*budhi*) kao sredstvo spoznaje spada ontološki u pojavnu prirodu (*prakrti*), pa je u tom smislu materijalan i instrumentalan. O 'materijalnosti' čulnih organa vidi knjigu „Sankhya - drevna nauka o prirodi i čovekovoju duši“ od Ivana Antića (www.ivantic.info).

¹⁵ Ovde se misli na četiri velika ili glavna aforizma iz upanišada, na kojima se zasniva *advaita-vedanta*.

1) 'To si ti' (tat tvam asi) - *Chandogya-upanišad*, *Sama-veda*.

2) 'Ovaj *atman* je *brahman*' - *Mandukya-upanišad*, *Atharva-veda*.

3) 'Svest je *brahman*' - *Aitareya-upanišad*, *Rig-veda*.

4) 'Ja sam *brahman*' - *Brihadaranyaka-upanišad*, *Yagjur-veda*.

Polazeći od gornjeg skolastičkog redosleda, mogli bismo pokušati da ove 'četiri velike izreke' Veda interpretiramo kao 'četiri vida logičkog stava o osnovi':

1) stav o bitku bića ili njegovoj 'takvosti', (*tattva*).

2) stav o bivanju u smislu svođenja takvosti na transcendentalnu osnovu,

3) stav o uzročniku subjektivno-objektivnog rascepa (svest) i s tim u vezi o bivanju u dimenzijama prividnosti,

4) stav o spoznaji zasnovan na moći rasuđivanja (*viveka*).

¹⁶ Pod neokaljanošću ili nenatrunjenošću (*nirmala*) podrazumeva se nepostojanje dodira s metafizičkim neznanjem (*avidya*).

33. 'Iz toga¹⁷ (iz svesti božanskog Apsoluta, *brahmana*) rađa se dah i um kao i sva čula, vazduh, svetlost, voda i zemlja koja je svemu potpora'.
34. Bez smernica,¹⁸ bez delatnosti, trajan, neraščlanjen, neispoljen, nepromenljiv, bezobličan, trajno slobodan - ja sam neokaljan.
35. Ja ispunjavam sve stvari spolja i unutra kao prostor, nepokolebljiv, svuda uvek jednak i potpun, nepriklučen, neokaljan, postojan.
36. Trajan, čist, slobodan, jedan, nerascepiv, dobrobitan, neodvojiv, istinit, beskrajn u znanju - ono što je transcendentni božanski Apsolut, *brahman*, to isto sam i ja.
37. Tako neprekidna prožetost svešču: 'Ja sam *brahman*', odstranjuje neznanje i rastrešenost kao lek bolest.
38. Sedeći na samotnom mestu, bez strasti, obuzdanih čula, u neporemećenoj udubljenosti treba osveščavati sebe kao jedinstvenu dušu, koja je beskrajna.
39. Ko ispravno shvata, taj meditativnim umom treba da celi vidljivi svet rastvori u dušu, da se jedinstvo duše i postojanja stalno proširuje kao vedrina neba.
40. Ko postigne krajnju svrhu, taj napušta sva obeležja vrste i roda, a potpuna istina i dobrobit mu postaju svojstvene.
41. Razlika znalca, znanja i znanoga ne razaznaje se u transcendentalnoj duši. Iz istovrsnosti svesti i dobrobiti to se samo razjašnjava.
42. Tako zadubljenost u dušu, kao neprekidno trenje drveta o drvo, pali iskr u koja spali svo gorivo neznanja.
43. Poput zore i znanje najpre treba da rasprši tamu, a tada postaje vidljiva duša kao Sunce.
44. Iako je duša stalno u dosegu, ipak se ne može dosegnuti zbog neznanja. Kad slomimo neznanje, ispoljava se kao dostignuće, poput ogrlice na sopstvenom vratu.¹⁹
45. Kao što u zabludi panj izgleda da je čovek, tako i objektivna svest, *brahman*, izgleda da je um. Zabluda prestaje, kad se u tom oličenju prozre priroda uma.
46. Iz doživljaja unutarnje prirode neposredno iskrsla spoznaja ispravlja neznanje o 'ja' i 'moje' kao smer zalutalom.
47. *Yogi*, koji ima potpuno znanje, gleda okom spoznaje ceo svet u sopstvenoj duši, i sve jedino kao dušu.
48. Božanska duša je ovaj svet. Ne postoji ništa osim božanske duše. Isto onako kao što su sve vrste lonaca i posuda glina, tako je sve što vidimo naša sopstvena duša.

¹⁷ Citat iz Mundaka Upanišade (II, 1, 3). 'To' (*etad*) je takvost ili bit *brahmana*.

¹⁸ *Guna*, tri osnovna modusa svesti i ujedno njene objektivne 'atmosfera' prividnosti. Najdoslovniji prevod bi bio 'potka'. Prevod sa 'smernica' u smislu usmerenosti (intencionalnosti) uma, čini nam se u našim jezičkim mogućnostima najadekvatnijim. Ipak smo negde prisiljeni da ovaj osnovni termin indijske filozofije prevodimo i rečju 'obeležje'.

¹⁹ Metafora o ogrlici koju svuda tražimo a nalazimo da je sve vreme bila na našem vratu.

49. Tokom života oslobođeni,²⁰ koji to spozna, napušta smernice prethodne prividnosti, zato jer je poprimio prirodu bitka, svesti i blaženstva, kao što buba *kita* postaje bumbar.²¹
50. Prebrodivši struju zabluda, ubivši zloduhe strasti i odvratnosti, *yogi* sija ustaljen u smirenosti, zadovoljan u duši.
51. Oslobodivši se zavisnosti od spoljne, nepostojeće sreće, zadovoljan u sreći duše, svetli u svojoj unutrašnjosti kao svetiljka u posudi.
52. Iako ostaje u prividnosti, ćutljivi mudrac nije uprljan njenim obeležjima, poput nebeskog svoda, poput slaboumnika na koga ništa ne ostavlja utisak, prolazi kao vetar.
53. Raspadom prividnih svojstava mudrac iščezava bez ostatka u božanskom koje sve omogućava kao voda u vodi, vazduh u nebesima, svetlost u svetlosti.
54. Kao postignuće od koga nema većeg postignuća, kao sreću od koje nema veće sreće, kao znanje od koga nema većeg znanja, tako treba shvatiti božansku svest duše - *brahmana*.
55. Kao uvid od koga nema dubljeg uvida, kao biće za koje nema ponovnog bivanja, kao spoznaju iz koje nema daljeg spoznavanja, tako treba shvatiti božansku svest duše - *brahmana*.
56. Kao ono što ispunjava visinu, dubinu i sredinu, kao neodvojivi bitak, svest i blaženstvo, kao ono što je beskrajno, trajno i jedinstveno, jedno - tako treba shvatiti božansku svest duše - *brahmana*.
57. Kao ono što po isključenju pojava oblika ostaje kao 'ne to', a označava se u vedantama²² kao nedvojtvo, nedeljivo, dobrobitno, jedno - tako treba shvatiti božansku svest duše - *brahmana*.
58. Brahma i ostali bogovi uživaju deliće nepodeljive celine dobrobiti saučestvovanjem u deliću te dobrobiti.
59. Stvarnost je u celini spojena s božanskom svešću duše - *brahmanom*, ona prati svako izvršenje. Zato božanska svest duše - *brahman* doseže svuda kao maslo u mleku.
60. Ni istančana ni gruba, ni kratka ni duga, bez nastanka i promene, bez oblika, obeležja i boje - tako treba shvatiti božansku svest duše - *brahmana*.
61. Kao svetlost koja obasjava sunca i sazvežđa, ali ne može da bude obasjana njihovom svetlošću, kojom je sve ovo osvetljeno - tako treba shvatiti božansku svest duše - *brahmana*.
62. Božanska svest duše - *brahman* prožima unutrašnjost i spoljašnjost sveta i sama se svuda prosijava, kao vatra kad užari gvozdenu kuglu.
63. Božanska svest duše - *brahman* je različita od obeležja sveta. Sem božanske svesti duše - *brahmana* ne postoji ništa drugo. Ako se pojavi išta različito od božanske svesti duše - *brahmana*, to je obmana kao fatamorgana.

²⁰ *Divamukta*, asketski ideal mudraca. Drugi još češći naziv uobičajen za indijskog mudraca je *muni* (utihnuti mudrac; vidi strofu 52).

²¹ Poređenje je ovde uzeto iz indijskog praznoverja. Mali insekt prestrašen doživljajem velikog, biva obuzet predstavom njegove veličine do te mere da ga razvija i pretvara u svoj ideal.

²² Pod 'vedantama' se ovde u skolastičkom smislu misli na upanišade, Bhagavad Gitu i Brahma-sutre. Komentar ovog poslednjeg dela je glavna i najslavnija Šankarina filozofska rasprava.

64. Šta god se opaža ili čuje, sve je to božanska svest duše - *brahman* i ništa drugo. Spoznajući stvarnost, shvatamo da je to božanska svest duše - *brahman*, neodvojivi bitak, svest i blaženstvo.

65. Oko znanja vidi dušu koja sve prožima, koja je postojanje i svest, dok oko neznanja ne nazire njegov sjaj kao ni slepac sunce.

66. Potpaljen poukom, zažaren vatrom znanja, duh se oslobađa svih prljavština i blista sjajem poput zlata.

67. Duša se uzdiže iz prostora srca²³ kao sunce spoznaje, da rasprši tamu. Dosežući svuda, sveobuhvatna sija i prosijava sve bez pukotine.

68. Ko je odvrćen od dela i obreda uliva se u svetilište sopstvene duše, koja sve prožima bez obzira na smer i vreme, odstranjuje zimu, vrućinu i ostale čulne suprotnosti i udeljuje trajno zadovoljstvo - taj postiže sveznanje, svedosežnost i besmrtnost.²⁴

²³ Srce je sedište svesti (*budhi*).

²⁴ *Atmabodha* je kao i ostala filozofska dela osnovne važnosti u indijskoj filozofiji napisano u stihovima. Lepota pesničkog izražavanja misli bila je najbolja garancija da će sadržaj dela biti verno sačuvan u pamćenju učenika, a i protivnika, koji će ga citirati iz pokolenja u pokolenje. Delo se odlikuje izvanrednom jasnoćom i lepotom misaonog izraza, a napisano je klasičnom epskom metrikom *šloka*, u kome se strofa sastoji od dva stiha, a svaki od tih stihova je dvostruki osmerac. Poslednja strofa prema opštem pravilu napisana je u složenijem metru *trištub*, koji se sastoji od četiri jedanaesterca.